

TARKKAILLA JA VAIKUTTAA

Jatkosodan vuosina Valtion Tiedotuslaitoksen (= VTL) tehtävänä oli kansalaisten mielipiteiden muokkaus ja tarkkailu. Laitoksen toiminnan loppuvaiheissa 1944 tohtori Eino Jutikkala laati palvelupaikastaan historiikin. Yli 50 vuotta myöhemmin kirjan saattoi julkisuuteen akateemikko Jutikkala. Suuria salaisuuksia, paljastuksia ja juoruja hamuvalle kirja tuottaa pettymyksen. Teos dokumentoi kuivakkaan asiallisesti sitä, mitä jatkosodan aikainen tiedustelu ja tiedotus asiaan tiiviisti osallistuneen tutkijan silmin olivat. Kirjan kiinnostavuus ei kuitenkaan ole suurista paljastuksista kiinni.

90-luvun lukija asettaa väistämättä kirjan kokonaisuuteen ulottuvuuden, jota siinä kirjoittamishetkellä ei voinut olla; tiedon siitä, miten tarina jatkui. Tämä horisontti tuo esiin asioita, jotka ovat ainakin yhtä jännittäviä kuin ne, joita Jutikkala varsinaisesti aikalaistodistajana on dokumentoinut. Kun kirjan suhteuttaa sotiin jälkeisten vuosikymmenten näkijöihin ja tekijöihin, tapahtumissa onkin yhtäkkiä yhtä ja toista tuttua.

***

Erikseen asiaa tarkoittamatta Jutikkala tulee kirjoittaneeksi kertomusta oman akateemisen sukupolvensa yhteisistä kokemuksista. VTL oli mitä ilmeisimmin ideologisen taistelurintaman eliittiyksikkö. Teksti ei äidy kaunomaalailuun tämän sotatyön arjesta, vain

muutaman kerran siinä vilahdtaa sisäkuva laitoksen omasta maailmasta. Vähäisissäkin välähdyksissä on voimaa. Toiminnan käynnistymistä jatkosodan alkukuukausina Jutikkala kuvaa seuraavasti: "Noina kuumeisen kiireisinä päivinä liikkui yhtämittäinen jono ilmoittautujia Hallituskatu 17:n portaissa. (...) Joukossa oli yliopiston opettajia, lehtoreita, sanomalehdentoimittajia, kirjailijoita, taiteilijoita, liikemiehiä, matkailumaailman kielitaitoisia edustajia."

Myöhempien aikojen historia tietää kertoa, että tuossa "yhtämittäisessä jonossa" kulki huomattava osa niitä asevelvollisia, jotka muodostivat sotiin jälkeisinä vuosikymmeninä suomalaisen hengenviljelyn ytimen. Sotakronikan sivuilla vilahtavat niin Heikki Waris, Tauno Nurmela ja G. H. von Wright kuin Mika Waltari, Lauri Viljanen ja Elmer Diktonius. Ei ole syytä epäillä, etteikö tämäkin rintamalohko olisi synnyttänyt vuosikymmenten yli kantanutta aseveljeyttä. Juuri tätä sukupolvikokemusta vastaan oli sitten aikanaan asettava mm. 60-luvun ylioppilasnuorison kapina.

***

Toisaalta Jutikkalan kuvaukset VTL:n konkreettisesta toiminnasta eivät nekään ole vailla vastin pisteitä sotiin jälkeisen yliopisto- ja tutkimusmaailman valtavirroissa.

VTL:n toiminta tiivistyi propagandan käsittelyn kysymyksiin. Kaikkein banaaleimman

sotapropagandan kuittailuun laitos ei itseään alentanut. Oiva vastapeluri tässä suhteessa laitokselle oli esim. BBC:n suomenkielinen – ja täällä ilmeisen paljon seurattu – lähetystoiminta. Haaste oli luotettavan oloisten, mutta virallisen Suomen kannalta väärien uutisten voiman vähentäminen. Aivan mutkatonta ei ollut edes Englannin tulkitseminen Suomalaiselle vihamieliseksi maaksi. Kirjoittajan siteeraama lähde kuvaa toiminnan lähtökohtia toteamalla, "että kysymyksessä on sivistysvaltio, joka olosuhteiden pakosta on joutunut ryssän apuriksi".

Ehtimiseen Jutikkala korostaa, ettei laitoksen tehtävänä ollut vastata propagandaan propagandalla; sen ase oli informaatio. Toiminnassa onnistuminen edellytti uudella tavalla täsmällistä tietoa siitä, mitä kansan mielessä liikkui. Suoranainen käskeminen ja pakottaminen ei siis tällaisessa hienostuneessa mielipiteenohjailussa tullut kysymykseen. Toiminta pyrki löytämään niitä nykykielellä sanottuna agendoja, joihin tiedotuksen olisi otettava kantaa. Suoraan väitelyyn vastakkaisen mielipiteen edustajien kanssa ei siis tullut antautua. Jutikkala täsmentää menetelmiä kertomalla, että tässä mielialojen sondeeraamisessa apuna käytettiin "eräänlaista gallup-menetelmää", jonka pohjana oli Englannin tiedotusministeriön Wartime social survey (!).

Informaatio sodan työskärrä riitti ulkomaille suunnatusta

lehdistötoiminnasta kotimais-
ten luentomateriaalien valmis-
tamiseen ja kotimaan lehdistön
varustamiseen oikeilla tiedoil-
la. Ensi kerran Suomessakin
jouduttiin vakavasti pohtimaan
myös radion asemaa mielipi-
teiden muovaajana. Voi, jos
meillä vielä olisi tallella vaik-
kapa Mika Waltarin kirjoittama
radiosarja Ero ja Ilona, jossa
"eroottissävyyisen vuorokes-
kustelun puitteissa opetettiin
valtakunnallista ajattelua".

***

Suomen uudenaikaistumisen
juuria etsivä tutkimus (esim.
Pauli Kettunen) on viime vuo-
sina tulkinnut sotavuosia myös
muuna kuin pelkkänä kansal-
lisena murhenäytelmänä. Sota-
olosuhteiden ankarat pakot

myös rationalisoivat ja moder-
nisoivat niin yhteiskuntaa kuin
tuotantoelämää. Jutikkalan
kirja antaa kiintoisia lisiä näi-
hin pohdintoihin. Sotien jäl-
keisessä uudessa, maineeltaan
amerikkalaisessa, yhteiskun-
tatieteessä keskeiseen ase-
maan nousivat kansalaisten
mielipiteiden hallinta, tutki-
minen ja huomioon ottaminen.
Jutikkalan sotakronikka tulee
huomauttaneeksi, ettei tämä
ajattelu ollut pelkästään en-
simmäisten rauhanvuosien
tänne Amerikasta laivattua lai-
naa, tuntumaa siihen oli jo
sota-ajan ihmismielen insinöö-
reillä.

Utta tämä kirja tuo myös
akateemikko Jutikkalan hen-
kilökuvaan. Kirjoittaja harras-
taa pohdintaa propagandan, in-

formaation ja vaikuttamisen
käsitteiden ympärillä, tämän
lisäksi hän vielä laskee uutte-
rasti prosentteja siitä, miten
paljon lehdet ovat kulloinkin
VTL:n materiaalia julkaisseet.
Johtopäätös tästä kaikesta on
epämätön ja yllättävä: kaiken
muun ohella akateemikko Eino
Jutikkala paljastuu vanhoilla
päivillään suomalaisen media-
sosiologian Urvateriksi.

ANTTI SALONIEMI

EINO JUTIKKALA
VALTION
TIEDOITUSLAITOKSEN
SALAINEN
SOTAKRONIKKA
WSOY 1997

PUUN JA KUOREN VÄLISSÄ

EU-utisoinnissa lukijat ovat
saaneet eteensä kymmenittäin
eri kirjainyhdistelmin tunnis-
tettavia tukimuotoja, ja toisaal-
ta on kauhisteltu autioituvia
kyläpahasia. Näiden välistä on
useimmiten puuttunut se kai-
ken näkijä ja kokija, nimittäin
kansalainen.

Ovelan itsekkästä kansan-
miehestä, Kätkäläisestä, tun-
netuksi tullut kirjailija Simo
Hämäläinen on asettanut oman
EU-tarinansa kahdensadan ih-
misen asuttamaan Kahulan ky-
lään, EU:n syrjäiseen kolk-
kaan. Kolkkana se on kuiten-

kin osa organisaatiota, jota on
mahdollista hyödyntää, kun
osaa ja kun asiat sattuvat pai-
kalleen. Ja nehan sattuvat.

Kahulan kylään saapuu
australialainen antropologi
John Mackey, joka on seikkail-
lut primitiivisten heimojen pa-
rissa ja jonka vanhemmat ovat
suomalaisia. Hänen tapansa
aluksi oudoksuttavat kyläläi-
siä. Hänen aamunaurunsa, jota
hän vertaa kuntoiluun eli "ei-
mihinkään juoksemiseen pu-
ruradoilla", tarttuu kuin tart-
tuukin ympäristöön. Siis
eräänlaista nauruherätystä.

Samanaikaisesti kylätoimi-
kunta elvyttää kylän taide-elä-
mää. Kesänäytelmää saadaan
kirjoittamaan läänintaideto-
imikunnalta sen palvelukseen
työministeriön erityisvaroin
osoitettu "entisen Neuvostoli-
ton entinen kansalainen" Joose
Pässi, joka ei ole vain taiteen ja
kirjallisuuden tuntija, vaan
myös ja ennen kaikkea entinen
yhteiskunnallinen toimihenkilö
ja kielitaitoinen hallintoby-
rokraatti.

Entisestä hallintotyöstään
hän toteaa: "Luoja, miten pal-
jon minä kirjoitin. Suunnitel-